

FÓRUM

KENNETH J. GERGEN

Swarthmore College, Pennsylvania

A LÉLEKTANI MEGISMERÉS LEHETŐSÉGÉRŐL: HERMENEUTIKAI VIZSGÁLÓDÁS¹

A lélektan tudománya immár hivatalosan is a második évszázadába lépett. Első évszázada során e tudományág fejlődése számos tekintetben szinte látványosnak volt nevezhető. A századforduló idején a pszichológusoknak még egyáltalán nem volt hivatalos szervezetük, s a pszichológiát jóformán egyáltalán nem tekintették tanulmányozásra érdemes területnek. Az egyetemek nem szenteltek neki tanszékeket s ritkán indítottak kurzusokat e tárgykörben. Ezzel drámai ellentétben, jelenleg csupán az Amerikai Pszichológiai Társaságnak egyes-egyedül több mint 65 000-re rúgó tagsága van. Az ország egyetemi hallgatóinak csupán elenyésző kisebbségéről mondható el, hogy ne találkozott volna valaha a pszichológiával. Közülük sokak számára a lélektan ígéretessége nagyrészt azon a feltevésen nyugszik, hogy az elme objektív megismerése megvalósítható. Ezen észjárás szerint, gondos kutatások által feltérképezhetjük a gondolkodás, az érzelmek, a motiváció, az emlékezet és az egyéb hasonló jelenségek természetét. Ahogy módszereink szigorúságukban gyarapodnak, úgy fog gyarapodni tudásunk minősége és felbontóképessége is.

Bár e kilátások derűlátásra készítetnek, sokan felfigyeltek már arra, hogy baljóslatú fellegek gyülekeznek a szemhatáron. Ezeket a felhőket váltakozva címkézik poszt-strukturalistának, poszt-empiricistának, poszt-modernnek, interpretatívnak, konstrukcionalistának vagy hermeneutikus-

1 Gergen, Kenneth, J., 1989, The Possibility of Psychological Knowledge, In: Packer M. J. and Addison R. B. (eds.), *Entering the Circle: Hermeneutic Investigation in Psychoanalysis*, Albany, N. Y.: State University of N. Y. Press, 239—258.

nak. S bár ezek a megközelítések korántsem esnek egybe egymással, osztoznak bizonyos mögöttes tendenciákban, amelyek egyesítő erőkként hatnak. A jelen összefüggésben nem tekinthetők át e különféle mozgalmak, s egymással folytatott szövevényes párbeszédeik. Az ez iránt érdeklődő olvasó számára megannyi forrás hozzáférhető (például BERNSTEIN, 1978; BLEICHER, 1980; HOLLINGER, 1985; GERGEN and DAVIS, 1985; GAULD and SHOTTER, 1977; RABINOW and SULLIVAN, 1979; SARBIN, 1987; SULEIMAN and CROSMAN, 1980; CLIFFORD and MARCUS, 1986; KNORR-CETINA and CICOUREL, 1981; NORRIS, 1985). Ehelyett egyetlen gondolatmenetet mutatnék be, mely a hermeneutikus-interpretatív keretben körvonalazódik, s szeretném megmutatni, milyen fontos implikációi vannak a pszichológiai kutatásokra nézve. A tárgyalás előrehaladtával világossá válik, hogy a vizsgálódásnak az a modellje, amit a szakma nagy része e tudomány első évszázadában a magáénak vallott, tehetetlensége és egyfajta reá jellemző önprogramozó rövidlátás miatt egyszerűen nem tartható fenn változatlanul. Miután megmutattuk ennek miértjét, ahhoz a kérdéshez fordulhatunk, miként módosíthatók és gazdagíthatók a jövőbeli kutatások.

A LÉLEKTANI VIZSGÁLÓDÁS ÉS AZ ÉRTELMEZŐ ELŐSTRUKTÚRA

A pszichológusok zöme számára a vizsgálódás legfőbb célpontja az „elme” — olyan jelenségeket értve ezen, mint a valóság leképezése, az információk feldolgozása és raktározása, szándékok, érzések és így tovább. Mások érdeklődésének középpontjában a viselkedő személy áll, ahogyan az a viselkedépszichológiai folyamatok által determinált, illetve azoktól függ. A nem-pszichológiai forrásoknak (például a gravitációnak, sugárzásnak) tulajdonítható testi változások csupán érintőlegesen érdekesek. Így általánosan előfeltételezik, hogy 1) szisztematikus összefüggés áll fenn egyfelől a lélektani folyamatok (mechanizmusok, állapotok stb.), másfelől pedig a viselkedéses megnyilvánulások között, valamint 2) a viselkedéses cselekvések gondos felmérése nyomán következtetések vonhatók le a mentális állapotok birodalmáról. E két egymással összefonódó előfeltevés birtokában a pszichológusok változatos — az alábbi táblázat baloldali oszlopában található — viselkedésformákat alkalmaztak, hogy információkat szerezzenek a jobboldali oszlopban található mentális állapotokról:

viselkedés az útvesztőben	információt nyújt		a tanulásról
reakcióidő		"	 az észlelésről
a szóhasználat gyakorisága		"	 motivációról
páros asszociációs teljesítmény		"	 az emlékezetéről
skálaértékek		"	 az attitűdökről
arcjáték		"	 érzelmekről
spenótevés		"	 a disszonancia-redukcióról
gombnyomás		"	 az ellenségességről
verbális jóváhagyás		"	 a véleményekről
csúszás-mászás		"	 a kötődés erősségéről
nyelvi formák		"	 a morális gondolkodásról
szófelismerés		"	 az elfojtásról

Mindeme taláalomra kiválasztott esetekben a pszichológus úgy alkalmazza a külsődleges viselkedést, ahogyan az ember egy szöveget használ fel; ebben az értelemben a kutatónak az a feladata, hogy a szöveg segítségével meghatározza a szerző szándékának jellegét. A viselkedés egy sor szövegszintű jelölőnek felel meg, s a kihívás a kutató számára abban áll, hogy ráleljen a jelölők mögötti rejtett szövegre.

A hermeneutika terepén folyó gondolkodás nagy része osztja ezeket a feltevéseket. SCHLEIERMACHER (1959) és DILTHEY (1894) elméleti tanulmányaitól fogva BETTI (1992) és HIRSCH (1976) újabb írásaiig bezárólag úgy találjuk, a hermeneutikus fő feladata olyan alapelvek vagy szabályok megalapozása, melyek az olvasó számára lehetővé teszik (legyen ő akár egy bibliai szöveg, egy vers, vagy példának okáért egy nemzet alkotmányának olvasója), hogy különbséget tegyen a megfelelő vagy pontos értelmezés és a félrevezető avagy pontatlan értelmezés között. Mégis, az értelmezés pontosságára irányuló mérhetetlen erőfeszítések ellenére, a kutatók zöme ma amellet érvel, hogy elfogadható megoldás mind ez idáig még nem született. Vagy, hogy a pszichológia nyelvét használjuk, a hermeneutika elméletalkotóinak azok az évszázadokon keresztül folytatott próbálkozásai, hogy a külső jelekből lélektani állapotokat határozzanak meg, kivételes módon sikerteleneknek bizonyultak.

E fiasco fényében a pszichológiai kutatás háttérben álló hagyományos előfeltevések is kritikus megvilágításba kerülnek. Hétköznapi hiedelemrendszereink része az a meggyőződés, hogy a pszichológiai események viselkedésünkkel összefüggenek; de vajon milyen alapokon igazolható egy ilyen hiedelem? Ha arra a feladatra vállalkozunk, hogy a megfigyelhetőtől a rejtettre nézve vonjunk le következtetéseket, ez megköveteli, hogy legalább elemi tudásunk legyen 1) a pszichés állapotok tartományáról, amely-

re következtetni akarunk, és 2) arról, hogy milyen módon kapcsolódnak ezek az állapotok ahhoz, ami a viselkedésben kifejeződik. Minthogy azonban mindaz, amihez mint kutatók hozzáférhetünk, csupán maguk a kifejeződések, a mentális állapotok jellegéről s azok megnyilvánulásairól tett minden állításunk pusztán csak hipotetikus lehet. De akkor hogyan kell kiválasztanunk a hipotetikus állítások egyik osztályát a másikkal szemben? E kérdés különösképpen aggasztó, ha az etno-pszichológiai kutatásokra gondolunk. Amint ezt számos néprajzi vizsgálat megmutatja, különböző kultúrák nyomasztó mértékben különböznek egymástól a belső világ összetevőire vonatkozó előfeltevéseikben. Az érzelmek (LUNTZ, 1982), az indítékok (ROSALDO, 1980), a személyes diszpozíciók (KIRKPATRICK, 1985; SHWEDER és MILLER, 1985) nyugaton érvényes szótára az értelmetlenség határát súrolná eltérő kultúrkörökben. Igencsak hasonlóak a pszichohistóriai vizsgálódások következtetései. Mindaz, amit mi a mentális állapotok természetét illetően készpénznek veszünk, idegenszerűnek, vagy akár értelmetlennek tűnik korábbi történelmi állapotokban. Például a mai pszichológiai laboratóriumokban egy olyan próba, mely a lélek létezésének kérdését volna hivatott eldönteni, merő sarlatánságként hatna. Ugyanakkor még 1907-ben is lehetséges volt Duncan McDougall számára, hogy ilyen tesztet hajtson végre. Az emberi testeket közvetlenül a halál előtt, illetve rögvest annak utána megmérte, s így megmutatta, hogy közel egy unciányi súly hiányzik — gyaníthatólag a lélek távozásának eredményeképpen. E következtetés erejét csak fokozta, amikor — egy ezt követő kutatás során — a súlycsökkenést nem lehetett kimutatni 15 kutya esetében.

Mind az antropológiai, mind pedig a történelmi egybevetések súlyos kérdések elé állítják azt, aki az értelmezés validitása után kutat: vajon milyen alapon tételezhetjük fel, hogy a mentális fogalmak azon sora, amit a nyugati kultúra ez idő szerint adottnak vesz, olyasfajta ontológiai szerepre jelenthet be igényt, ami már lehetővé tenné az objektív magyarázatot. Mi történik akkor, ha esetleg történelmileg beágyazott hiedelemrendszerek áldozatai vagyunk, s elménk valójában oly attribútumok hordozója, amelyeket más kultúrák és történelmi korszakok tulajdonítanak neki. Mi több, korántsem világos, hogy a nyílt viselkedés megfigyelése hogyan lehet valaha is képes korrigálni a lélekről alkotott jelenlegi hiedelmeinket. Ha nem lehetünk bizonyosak a megmagyarázandó lelkiállapotok felől, úgy hasonlóképpen nehézségekbe ütközik annak meghatározása, hogy milyen módon kapcsolódnak ezen állapotok a nyílt viselkedés terminológiájához (avagy mi módon fejeződnek ki abban). S ha nem tudjuk semmiféle független módon meghatározni, hogyan viszonyul a rejtett ahhoz, ami nyílt,

hogyan viszonyul a jelölő ahhoz, amit jelöl, úgy a lélek kiolvasása nem egyéb, mint a meglevő kulturális előfeltevések újragyakorlása.

Mindezek fényében méltányolhatjuk csak igazán az értelmezés kérdéséről folytatott posztmodern vita lényegesebb fordulatait. Az interpretáció elméletalkotói számára egyre világosabbá vált, hogy az, ahogyan egy szöveg értelmezésre kerül, alapvetően függ az értelmezés történetileg rögzített konvencióitól. Ezek az interpretatív diszpozíciók — amelyeket időnként mint a „*megértés előzetes struktúráit*” emlegetnek — határozzák meg, miképp értelmezendő a szöveg, s nem a szerző intenciói (amennyiben ilyen entitás egyáltalán létezik). Egy szöveg vagy egy megnyilatkozás várhatólag egészen eltérő jelentéseket hordozhat különböző szubkultúrákban és különböző történelmi korokban. E perspektívából tekintve az „*igazi jelentés*” (vagy a szerző szándéka) igencsak problematikus fogalom. Így például GADAMER (1984) amellett érvel, hogy az olvasó a szöveggel nem egy történelmileg légüres térben szembesül. Az emberek „a megértés aktuális horizontján” vannak, s a megértés óhatatlanul modulálja a szövegekre vonatkozó értelmezésüket. Vagy, amint RICOEUR (1971) megjegyzi, „írott diskurzus esetén a szerző szándéka és a szöveg jelentése aligha esik egybe... a szöveg pályafutása során kiszökik a szerző által belakott véges horizontról.” (532. o.) FISH (1980) pedig úgy érvel, hogy a következtetések, amelyeket valaki egy szöveg jelentéseként fogalmaz meg, alapvetően függenek a megértés közösen osztott világától, mely annak a közösségnek sajátja, amelynek tagja az olvasó.

Az előbbi érvekből következően, a pszichológiai tudományokban (éppúgy, mint szélesebb értelemben magában a kultúrában) az értelmezést főképpen a párbeszéd azon konvenciói korlátozzák, amelyek az értelmező közösségében érvényesek. Azaz, a pszichológiai folyamatok és mechanizmusok vonatkozó adatainak számos értelmezése fenntartható, ameddig a párbeszédben részt vevő közösség nyelvhasználati szabályai közősek. Amint a diskurzus újabb formáit alakítják ki, vagy amint valaki más értelmezési közösségek felé mozdul el, eltérő értelmezések kerülnek előtérbe. Ha a kultúrán belül a nyelvhasználat kellőképpen hajlékony, jóformán bármilyen viselkedésforma jó okkal tekinthető úgy, mint tetszőleges mentális állapot jelölője. Hasonlóképpen, gyakorlott nyelvhasználók számára nem lehetetlen, hogy oksági láncolatot építsenek jóformán bármely pszichológiai állapottól tetszőleges viselkedéses akcióig. Ekképpen, ha a nyelvhasználati szokások egy kultúrában szakadatlanul és előreláthatatlanul alakulnak és gyarapodnak, úgy a viselkedéses cselekvések értelmezésének végső határát nem lehet meghatározni.

AZ ÉRTELMEZÉS RELATIVITÁSA ÉS A KONTROLL LÉLEKTANA

Az értelmezési korlátok pszichológián belüli rugalmasságának megvitatásához csábító terepet kínál a személyiségdiagnosztika. A személyiség felmérése bármely egyéb diszciplínánál inkább specializálta magát a pszichológiai diszpozíciók hiteles mutatóinak kifejlesztésére. A tudományok többségében a mérés csupán *eszköz* az érdeklődésünk tárgyát alkotó általánosabb cél megértésének érdekében; a személyiség-lélektan számos kutatója számára azonban a hiteles mérés maga a cél. Jóllehet, a személyiségkutatás területén kívül a legtöbb kutató ismeretlen reliabilitás- és ellenőrizetlen validitásméréseket használ, a személyiség kutatója számára ez központi fontosságú. Ennek eredményeképpen a személyiségtesztekről talán még leginkább lepereghetnek az értelmezési relativitással kapcsolatos vádak. Ennek megfelelően bármely személyiségvizsgáló módszert annak alapján választanak ki, hogy a) előzőleg alapos tanulmányozásnak vetették alá, b) a továbbiakban széles körben használható és c) általános egyetértésre tett szert az előzetes értelmezést illetően. A „kontroll észlelt helyének” ROTTER- (1975) féle vizsgálata mindeme kritériumoknak megfelel. A teszt annak vizsgálatára hivatott, hogy az egyének mennyire látják úgy életük fejleményeit, hogy ezek tulajdon cselekvéseik eredményei, szemben mindazon folyamatokkal, struktúrákkal vagy eseményekkel, amelyek ellenőrzésükön kívül esnek. Ha valaki magas belső kontrollal tekint önmagára, azt életfelfogásában általában dominánsabbnak tartják, mint azt, aki a körülmények áldozatának látja önmagát. Az e vizsgálóeljárás prediktív validitására vonatkozó adatok immáron közel két évtizede gyűlnek (lásd FINLEY és COOPER, 1983; LEFCOURT, 1976, 1981; PHARES, 1976; STRICKLAND és mts., 1976). Az eljárás időről időre kiemelkedő szerepet játszik a legkülönbözőbb kutatási eljárásokban. Jobbára a tesztet alkotó 23 item nagyfokú szemléletes validitásának köszönhetően alig kérdőjelezték meg, mely lelki diszpozíció mérését teszik ezen itemek lehetővé. A jelen vizsgálódások során nem ártalljuk majd az elfogadott nézetek jogosultságát megkérdőjelezni. Konkrétan, megkíséreljük közelebből megvizsgálni, milyen korlátozások alkalmazhatók azon kutatási adatok értelmezési lehetőségeiről, amelyeken az eddigi következtetések nyugszanak. Milyen korlátozások érvényesíthetők — ha érvényesíthetők egyáltalán — azon jelentéstartományban, amely a skálaértékekhez, ennél fogva e területen folyó kutatási eredményekhez rendelhető?

1. VIZSGÁLÓDÁS: KIFEJEZHET-E BÁRMIFÉLE VONÁST VALAMELY VÁLASZ?

Szemben a legtöbb kutatóval, ahol a cél az, hogy az általában vett népeség átlagos mintáját alkalmazzák, a nyelvhasználat lehetőségeinek vizsgálata magas fokú jártasságú személyeket kíván. Kompetens nyelvhasználókat arra igyekeztünk rávenni, hogy az állítólag a kontroll helyére rákérdező itemeket számos egyéb módon értelmezzék. Kezdetben 24 vizsgálati személy vett részt, akik a Pennsylvania Egyetem Tanárképző Karának hallgatói voltak. Mindannyian kaptak egy „Értelmezési rejtvény” c. füzetet. A füzet elején az az instrukció szerepelt, hogy bemutatnak majd nekik egy sor véleményt kifejező állítást, s mindegyik párban áll majd egy személyiségvonással. Feladatuk az volt, mutatnák meg, miként értelmezhető az, hogy aki egyetért a véleményt kifejező állítással, arra egyben jellemző a kérdéses jellemvonás. Avagy — mondtuk — ha valakire jellemző a kérdéses személyiségvonás, tudna-e magyarázatot adni, hogy miért ért egyet az adott véleményt kifejező állítással. Ha semmilyen értelmes magyarázat nem lelhető, a résztvevőknek jelezniük kellett, hogy miért. A vélemény-itemek Rotter Külső-Belső Kontroll skálájából származtak. A skála valamennyi itemjét felhasználtuk. A személyiségvonásokat kifejező terminusokat ANDERSON (1968) listájából vettük, mely 555 általánosan használatos személyiségjegy-kifejezést tartalmaz. Mindegyik füzetben öt különálló értelmezési feladat volt; mindegyik feladat egy véletlenszerűen kiválasztott Külső-Belső Kontroll itemből állt (tekintet nélkül arra, hogy az item a belső vagy a külső kontroll irányába mutat-e), valamint egy véletlenszerűen megválasztott személyiségvonást kifejező terminusból (mint például „laza”, „erkölcsös”, „óvatos”). A résztvevők együttvéve 120 különböző vonás-item kombinációval találkoztak.

A magyarázat konvencióinak flexibilitására irányuló ezen vizsgáldás eredményei egyértelműek. A 120 kombináció közül mindössze négy olyan akadt, amelyiknek a résztvevők számára „nem volt semmi értelme”. A négy közül kettőt egyazon személy talált inkoherensnek. Az esetek zömében a rejtvények megoldása csekély látható erőfeszítést igényelt. Jobbára egyetlen mondat elegendő volt annak megmutatására, hogy egy Külső-Belső Kontroll itemmel való egyetértés miért szolgál egy véletlenszerűen kiszemelt személyiségvonás kézenfekvő mutatójaként. A résztvevők megoldásainak természetét leginkább talán néhány példával illusztrálhatjuk:

1. Olyasvalaki, aki *félénk*, azt mondja: „Közvetlen összefüggés van aközött, hogy milyen keményen tanulok, és milyen jegyet szerzek” (ami „belső kontroll” válasznak felel meg a Rotter skálán), mert „egy ilyen

elv megoltalmazza a félénk embert attól, hogy túl sok társadalmi életet kelljen élnie, és lehetővé teszi számára, hogy magányosan éljen egy szobában.”

2. Egy *impulzív személy* azt mondja: „Sajnos egy ember értéke gyakorta észrevétlen marad, függetlenül attól, hogy mekkora erőfeszítéseket tesz” („külső kontrollós” válasz), mert „Egy impulzív személynek igencsak szüksége van érzései igazolására, ha egyik-másik feladat mellett túlságosan rövid ideig marad meg, úgy híván, hogy mindegy, mennyire kitartó vagy elkötelezett lesz is, akkor sem fognak felfigyelni rá”.

3. Egy *logikus gondolkodású* ember azt mondja, hogy „Hosszú távon az emberek elnyerik méltó jutalmukat a földön” („belső kontrollós” válasz), mert „Az emberek megbecsülése nem a véletlenül múlik; előző események meghatározzák, hogy mennyire respektálnak valakit. Egy logikus ember így használja logikáját az események bejósolására.”

Lehetséges persze, hogy ilyesfajta feladatmegoldások kényszere alatt a résztvevők olyan válaszokat adhattak, amelyek inkoherensek vagy értelmetlenek. Így külön vizsgálódást igényelt annak megállapítása, hogy az egyes megoldások mennyire elfogadhatók. Ez esetben hét további egyetemi hallgatóval skáláztattunk, s mindegyikük függetlenül ítelt meg közelítőleg egy tucat véletlenszerűen kiszemelt értelmezést a huszonnégy résztvevő anyagából. Az ítéleteket négyfokú skálán hozták, ahol az 1. érték az „értelmetlen”, a 4. a „rendkívül plauzibilis” ítéletnek felelt meg (miközben 2. érték = „kétes”, illetve 3. = „hihető”). A résztvevők létrehozta nyolcvannégy következtetés értékeléseinek átlaga 3.25 lett (0.84-es szórással), ami azt jelzi, hogy a kihívásra adott megoldások általában meglehetősen plauzibilisek voltak. Négy megítélő ezek után további megoldandó rejtvényeket kapott, s ezek között ott volt az a négy eset, amelyeket az eredeti minta tagjai nem tudtak megoldani. Ezúttal mindegyikükre könnyűszerrel találtak megoldást. A megítélők mintájának három további tagjának anyagában ezek is szerepeltek. Az itemek elfogadhatóságára adott ítéletek átlaga $\bar{x}=3.11$ volt (0.97 szórással), jelezvén, hogy ezek is értelmesek.

Összefoglalva, e kezdeti vizsgálódás eredményei arra utalnak, hogy a jelenleg érvényes nyelvi konvenciók szerint az E-I skála jóformán bármelyik itemje elfogadható módon értelmezhető jóformán bármelyik közhasználatban lévő személyiségjegyre kifejezéseként.

2. VIZSGÁLÓDÁS: TÖBBSZÖRÖS VONÁSOK ÉS VÁLASZOK

Minthogy az értelmezés az első vizsgálódás során rendkívüli rugalmasságot mutatott, további próbálkozások során is megpróbáltuk kipuhatolni az értelmezés flexibilitásának korlátait. Az első ilyen kutatás során azt a kérdést tettük fel, vajon a Külső-Belső Kontroll skála bármely adott iteme meggyőző módon értelmezhető-e számos különböző mögöttes vonás mutatójaként. Megvizsgálendő e lehetőséget, a Swarthmore Egyetem hét önként jelentkező hallgatójának egy sor értelmezési rejtvényt mutattunk be. Ezek közül hetet a Külső-Belső Kontroll skála itemjei közül válogattunk ki (s közülük négy a külső kontroll, négy pedig a belső kontroll attitűd irányába mutatott). Az itemek mindegyikéhez véletlenszerűen választottuk ki a jellemvonásokat. Ily módon a hét item mindegyike három különböző alkalommal jelent meg a mintában, minden esetben más-más vonást kifejező terminus társaságában. Minden résztvevő csupán egy ízben találkozott egy-egy itemmel, de kettőzés nem volt: különböző résztvevők nem kerültek szembe egyazon item—vonás párosítással. E feladatnál az instrukció ugyanaz volt, mint az első vizsgálódásban.

E vizsgálat eredményei először is azt mutatják, hogy egyetlen olyan vonás-item párosítás sem akadt, amelyhez a résztvevők ne tudtak volna megoldást fabrikálni. Így például a kísérlet résztvevői meg tudták mutatni, hogy a következő kijelentés: „Hogy mennyi barátod van, az attól függ, hogy mennyire vagy kedves ember” (belső kontroll), kézzelfogható mutatója lehet a *felelősségnek*, a *lojalitásnak* és a *félénkségnek*. Továbbá, a résztvevők szerint az alábbi állítás: „Az, hogy kiből lesz főnök, attól függ, hogy ki volt szerencsés pillanatban a megfelelő helyen” (külső kontroll), joggal tekinthető annak kifejezéseként, hogy egy személy *túlérzékeny*, *gyakorlatias*, avagy *arcátlanul merész*. Öt megítélőből álló későbbi minta e megoldásokat úgyszintén kellőképpen kézenfekvőnek találta. Az átlagos plauzibilitás ez esetben $\bar{x}=2.04$ -nek adódott (szórás=1.12).

E vizsgálat kiterjesztéseként megpróbáltuk megvizsgálni, hogy itemek összességének mindegyike szolgálhat-e egyazon személyiségvonás, mégpedig a kontroll helyétől különböző vonás mutatójaként. S ami még meggyőzőbb lehet, az értelem szabályai elég rugalmasak-e ahhoz — tettük fel a kérdést —, hogy különböző vonások logikailag egymással ellentétes állítások kifejezéseiként is felfoghatók legyenek? E lehetőséget oly módon vizsgáltuk meg, hogy nyolc vonás—item párt helyeztünk el a füzetekben, amelyeket az előző vizsgálat résztvevőinek mutattunk be. Négy vonást (megértő, optimista, szorongó, féltékeny) véletlenszerűen választottunk meg (kettőt közülük az Anderson-féle lista pozitív, kettőt pedig annak ne-

gatív pólusáról), s mindegyiket két-két Külső-Belső Kontroll kijelentéssel párosítottuk — melyek egyike hagyományosan a belső kontrollós, a másik pedig a külső kontrollós attitűdnek felelt meg. A részvizsgálat mind a nyolc résztvevőjét szembesítettük mind a négy tulajdonsággal, de mind-egyikük csak a párosítások egyikét kapta meg (tehát vagy a „külső kontrollós”, vagy a „belső kontrollós” párosítást).

E vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a résztvevőknek semelyik esetben sem okozott nehézséget a feladatnak megfelelő megoldást találni. Ugyanazt a vonást sikerrel tulajdoníthatták mind a külső kontrollós, mind a belső kontrollós item kifejezésének. Például a résztvevők egyike azt írta, hogy egy *megértő* ember azt mondhatja: „Egy jól felkészült hallgató számára ritkán lehetséges, avagy egyáltalán nincs tisztességtelen tesztkérdés” (belső kontrollós válasz), mert „egy megértő ember hajlamos elfogadni, hogy ha valaki jól felkészült, a teszt nem lehet tisztességtelen. Egy korlátolt ember sokkal gyanakvóbb és védekezőbb lehet”: Másfelől, ahogyan egy másik résztvevő írja, egy megértő ember azt mondhatná: „Ahogy a világ eseményeit elnézem, mindannyian olyan erők áldozatai vagyunk, amelyeket sem megérteni, sem pedig ellenőrizni nem vagyunk képesek” (külső kontrollós válasz), mert „Egy megértő ember a világ eseményei miatt nem tesz szemrehányást csupán egyetlen politikusnak vagy csoportnak”. E magyarázatok átlagos plauzibilitása $\bar{x}=3.21$ -nek mutatkozott (szórás = .98).

Hogy a dolgot még tovább feszítsük, 12 további hallgató ugyanazt a feladatot kapta, de ezúttal arra kértük őket, mutatnák meg, hogy egymással ellentétes vonások (például megértő és korlátolt, optimista és pesszimista, szorongó és bátor) miként fejeződhetnek ki egyazon válaszban. Ez esetben a résztvevők felét arra kértük, demonstrálják, hogy a „megértő”, „optimista” és „szorongó” tulajdonságok miként jelennek meg egy sor belső, illetve külső kontrollós válaszban, míg a másik felüknek az volt a feladata, hogy olyan magyarázatokat szerkesszenek, melyek a „korlátolt”, „pesszimista”, illetve „bátor” tulajdonságokat kapcsolják össze ugyanezekkel a kijelentésekkel. Az elemzés eredménye az előzővel párhuzamos volt. Minden párosítás magyarázatra talált. Ízelítésként összevethetjük, hogyan fejeződik ki a „megértő” tulajdonság mind belső, mind pedig külső kontrollós itemekben, azokkal a magyarázatokkal, melyek azt célozzák, hogyan jelenik meg a „korlátoltság” ugyanezekben az állításokban. Azon belső kontrollós válasz esetében, amely szerint a jól felkészült tanuló nem hisz a tisztességtelen tesztkérdésekben, az egyik hallgató ezt írta: „Egy korlátolt ember azért mondhatja ezt, mert nem számol a sokféle lehetőséggel, amelyek miatt egy teszt tisztességtelen lehet.” A külső kontrollós

válással kapcsolatban, mely szerint az ember érthetetlen és ellenőrizhetetlen erők áldozata, egy másik hallgató a következőket írja: „egy korlátozott ember nem akar túl mélyen önmagába tekinteni, s tudomásul venni, hogy valójában mennyire felelős mindazért, ami vele történik”. E különféle magyarázatok átlagos plauzibilitása $\bar{x}=3.16$ volt (szórás=1.03).

E vizsgálatok arra utalnak, hogy intelligens nyelvhasználók képesek arra, hogy értelmes magyarázatokat fűzzenek a Külső-Belső Kontroll skála véletlenszerűen kiszemelt állításaihoz, s hogy ezeket mint személyiségvonások sokaságának mutatóit értelmezzék. Mi több, bármelyik vonás úgy tekinthető, mint amelyet a Külső-Belső Kontroll skála itemjeinek sokasága kifejez. Különös figyelmet érdemel, miszerint az értelmezés szabályai elég rugalmasnak mutatkoznak ahhoz, hogy mind belső, mind pedig külső kontrollas válaszok kézenfekvően utalhassanak egyazon vonásra. S e választakat ráadásul kielégítő módon értelmezhetjük adott személyiségvonás és az ellenkezője mutatójaként egyaránt.

3. VIZSGÁLÓDÁS: TÖBBSZÖRÖS ITEMK ÉRTELMEZÉSE

Eleddig az eredmények azt sugallták, hogy a jelenlegi konvenciók megköhcsentető rugalmasságot mutatnak különféle lélektani állapotokat kifejező terminusok és különféle önjellemzésre szolgáló kifejezések egybekapcsolásában. Hogyan mérsékelhető ezen eredmények jelentősége? Milyen elenérvek hozhatók fel? A személyiség vizsgálatának logikájából legalább egyféle lehetőség leszűrhető, nevezetesen a többszörös itemek használatának elve. A következőképpen szoktak gondolkodni: bármelyik önmagában vett elemre számos pszichológiai tényező lehet hatással, s ennél fogva melléfoghat az, aki bármely vonást egyetlen item segítségével akar felmérni. Elengedhetetlen, hogy számos itemet használjunk, amelyek kimutathatóan kapcsolatban vannak egymással. Ezáltal elfedődik minden olyan külsődleges tényező, amely bármely önmagában álló elemet befolyásolna, s az érdeklődés tárgyát alkotó vonás maximálisan előtérbe kerül az összesített pontszámokban. Ha a fenti eredményekre ezt az észjárást alkalmazzuk, érvelni lehet amellett, hogy az értelmezés rugalmasságát csupán az egyes kiagadott itemekre mutattuk ki. Míg minden magányos item különféleképpen értelmezhető, az értelmezési lehetőségek számottevő korlátozását érhetjük el a többszörös itemek alkalmazásával.

Két vizsgálatot végeztünk el e lehetőség tanulmányozására, melyek közül az első a második bevezetéseként szolgált. A kezdeti vizsgálatot nem csupán a jelen problémafelvetés inspirálta, hanem az a tény is, hogy a Külső-Belső Kontroll skála hagyományosan állítás-párok közötti válasz-

tásra kéri fel a válaszadókat, melyek egyikét a belső, a másikat pedig a külső kontroll attitűd kifejezésének tekintik. A leírt vizsgálatok mindegyikében a vonásokat vagy egy belső, vagy egy külső kontrollos állításhoz csatoltuk. Most, annak vizsgálatára, hogy plauzibilis kapcsolat létesíthető-e az egyidejűleg megjelenő mindkét itemmel, nyolc swarthmore-i hallgatónak hat, a Külső-Belső Kontroll skáláról véletlenszerűen választott állításpárt adtunk. Minden párhoz véletlenszerűen kiválasztottunk egy vonást az Anderson-féle listáról, s arra kértük a kísérleti személyeket, indokolják meg, hogy egy személy, aki a kérdéses vonást (például *bizonytalan, független, toladó* stb.) hordozza, miért értene egyet az állítások (véletlenszerűen kiválasztott) egyikével inkább, mint a másikkal. Végül is, tizenkét különböző vonást illesztettünk össze tizenkét különféle állítás-párral, s a kísérleti személyeknek az esetek felében belső, a másik felében pedig külső kontrollos válaszhoz kellett összefüggést konstruálniuk.

Az találtuk, hogy a résztvevők mindazon összefüggéseket képesek voltak létrehozni, amelyekre felkértük őket. A második, a tesztelt személy által „elutasított” állítás hozzáadása semmilyen akadályt nem gördített az értelmezési képességek hatékony gyakorlása elé. Mi több, amikor ezeket az összefüggéseket megítélésre odaadtuk hat egyetemistából álló további mintának, a plauzibilitás átlagos foka $\bar{x}=3.32$ volt (szórás=0.97).

Ezen eredmények hasznos előjátéku szolgáltak az értelmezés flexibilitásának szigorúbb vizsgálatához. Ezúttal a Pennsylvania Egyetem 24 hallgatóját szembesítettük a „háromszoros rejtvények” egy sorozatával. Azaz arra kértük őket, magyarázzák meg, hogy egy egyén, aki rendelkezik egy véletlenszerűen megválasztott személyiségvonással, miért értene egyet a Külső-Belső Kontroll skála három (úgyszintén véletlenszerűen megválasztott) állításával. Így példának okáért, a kísérleti személynek meg kellett válaszolnia, hogy egy *szorongó* ember miért értene egyet a következő három kijelentés mindegyikével:

1. „Annak, hogy elértem-e, amit akarok, csekély vagy akár semmi köze a szerencséhez.” (Belső kontrollos válasz)
2. „Ahogy a világ eseményeit elnézem, mindannyian olyan erőik áldozatai vagyunk, amelyeket sem megérteni, sem pedig ellenőrizni nem vagyunk képesek.” (Külső kontrollos válasz)
3. „Gyakran csak annyira dönthetjük el magunk, hogy mit tehetünk, mint egy feldobott érme.” (Külső kontrollos válasz)

Minden résztvevőnek három darab „háromszoros rejtvényt” mutatunk be. Kilenc különböző személyiségvonást használtunk fel az itemek kilenc megfelelő triádjával együtt.

Az adatok elemzése azt mutatja, hogy a 72 értelmezési próbálkozásból 68 sikerrel járt. Minthogy a háromszoros rejtvények egy nagyobb feladatsorba ágyazódtak, s nagyobb erőfeszítést követeltek, mint a kérdőív egyéb feladatai, várható volt a szokásosnál valamivel magasabb arányú kudarccal. Mindamellet, bár e kudarcok az értelmezés rugalmatlanságának jelzéseként is felfoghatók, vizsgálható volt, hogy akár egyetlen vonás/item-triád párosítás is megoldhatatlannak bizonyult-e a másik hét résztvevő számára, akik ugyanazzal a párosítással szembesültek. Az elemzés megmutatta, hogy nem volt olyan vonás/item-triád páros, ahol a nyolc érintett kísérleti személyből legalább hét ne tudott volna összefüggést találni. Így például a fenti triádra vonatkozóan az egyik résztvevő azt mondta, hogy az első állítás azért fejezi ki a szorongást, „Mert a szorongó ember úgy vél ellenőrzést gyakorolni saját helyzete felett, hogy eltekint mindazon dolgoktól, amelyektől fél”. Egy ilyen személy azért értene egyet a második állítással, mert „Egy szorongó ember tudatosítja magában éberségének korlátait”. A harmadik kijelentéssel pedig azért ért egyet, mert „A szorongó ember számára nyomasztó, ha éberségének korlátaival szembesül”.

Ellenőrizendő ezen interpretációk értelmességét, nyolc további egyetemi hallgatót felkértünk, hogy skálázzák a fentebb már ismertetett módon 18 véletlenszerűen kiválasztott vonás—item párosításhoz rendelt összefüggés elfogadhatóságát. A fenti négyponos skálázási módszert alkalmazva az értékelések átlaga $\bar{x}=3.04$ volt (szórás=1.11), ami azt mutatja, hogy a résztvevők értelmezései még igencsak az értelem keretein belül mozogtak.

Összegzőképpen, viszonylag művelt nyelvhasználók igencsak hajlamosak voltak kulturális jelentést felfedezni a Külső-Belső Kontroll teszt-készlet véletlenszerűen megválasztott állításaiban, a szembeállított kijelentéssel való egyet nem értés kontextusában is, s e jelentéseket hajlamosak voltak a legkülönbözőbb mögöttes személyiségvonások jelzéseként elfogadni. Mi több, találmányra kiválasztott vonásokat éppennyire érthető módon és egyidejűleg kifejeztek nem kevesebb mint három Külső-Belső Kontroll elemből álló együttesek.

4. VIZSGÁLÓDÁS: A FELSZÍNI VALIDITÁSTÓL AZ ÁLTALÁNOS VONÁSIG

A jelen elemzéssel szemben egy további érv is megfogalmazható, s ez úgyszintén a tesztelési folyamattal kapcsolatos nézetek kiterjesztéséből következik. Bár a művelt nyelvhasználó számára nem jelent nehézséget, hogy rámutasson, egy maroknyi item hogyan lehet olyan vonások kifejezése, amelyek eltérnek az eredetileg szándékozottaktól, az ilyen értelmezési demonstrációk esetleg nem sok sikerrel járnának akkor, ha a 23 item együttesére próbálnák alkalmazni őket. Ami azt illeti, megkockáztatható, hogy ezen itemek mindegyikének felszíni validitása van. Ha valaki önnön állítása szerint belsőleg kontrollálnak látja önmagát, ennek legnyilvánvalóbb értelmezése csak az lehet, hogy az illető belsőleg kontrollálnak látja magát. Ha a jelen gyakorlatok során konstruált különféle értelmezések szembefordulnak az eredeti értelmezéssel, úgy az utóbbi feltehetően mindig elfogadhatóbb lesz. Az alternatív értelmezések különböző fokban lesznek elfogadhatók (amit a szórások nagysága jelez), de profiljukat tekintve kevésbé lesznek meggyőzőek, mint az eredeti interpretáció.

Vizsgáljuk meg tüzetesebben a védelem e gondolatmenetét. Először is, ez a fajta védekezés elköveti azt a hagyományos hibát, hogy adottnak tekinti: a „felszíni validitás” annak fokát tükrözi, hogy egy válasz mennyire pontos mutatója valamely mögöttes diszpozíciónak. Valójában a felszíni validitással történő érvelés lényegében feltételezi, hogy az ember a legkonvencionálisabb értelmezést fogadja el (mely egy adott szubkultúrában tipikus), ne pedig a legpontosabbat. Való igaz, hogy egy konvenció elfogadása lehetővé teszi a társadalmi élet számára (illetve a tudományos szubkultúrák számára), hogy olajozottabban haladjon. Ahogy GARFINKEL (1967) megmutatta, ha az embereket szüntelenül arra szólítanák fel, tisztázzák, hogy „megnyilatkozásaik mit jelentenek valójában”, kapcsolataik rohamosan pusztulni kezdenének. Ugyanakkor, ha megadjuk magunkat az olajozott viszonyok kívánalmainak, ez nem feltétlenül fokozza az értelmezések pontosságát. Különféle körülmények között (például ha az emberek jó benyomást akarnak kelteni, el akarják kerülni mások figyelmét, segítséget kérnek), igencsak gyakorlati okaink vannak arra, hogy félretegyük a „felszíni validitás” konvencióját. S ha valakit a tudományokon belül a „felvilágosodott szemlélet”, az „újszerű látásmód” vagy az analitikus fogalomalkotás foglalkoztat, nyilvánvalóan nem túl gyümölcsöző megoldás a szokásjoghoz folyamodni.

A felszíni validitás érve azonban egy mélyebb nehézséget rejt magában, mely ha felszínre kerül, az értelmezés még szélesebb körű meghatározatlanságát támasztja alá, mint amiről eleddig volt szó. A probléma lé-

nyegében az itemekre adott válaszok általános *forrásának* azonosítása. A felszíni validitás fogalma azon az előfeltevésen alapul, hogy a nyelvi kifejezés közvetlenül a mögöttes szándékot vagy diszpozíciót tükrözi. E feltevés mindazonáltal nem indokolja azt a további meggyőződést, hogy a szándék vagy a diszpozíció a kifejezés általános forrása. E szándékok és diszpozíciók lehetnek csupán felületi hordozók mélyebben fekvő és alapvetőbb motívumok kifejezéséhez. A Külső-Belső Kontroll skála esetében egy egyén összesen 23 alkalommal jelezheti, hogy nincs ellenőrzése az események kimenetele felett. Mindazonáltal feltehetjük a kérdést, vajon mi az ilyen mintázatok pszichológiai alapja? Az egyén hangot adhat pillanatnyi szándékainak, de vajon milyen tényező rejtezik e szándékok hátterében? S e ponton milliárdnyi lehetőség előtt áll nyitva az ajtó. Az ember úgy találhatja, hogy számos mélyebb motívum vagy vonás megnyilvánulása elképzelhető a felszínhez közelebbi szándékokban.

Hogy konkrétebben szemügyre vehessük ezen érvelés következményeit, swarthmore-i hallgatók egy kilenctagú csoportjának először is kérdőíveket adtunk, amelyben megkértük őket, hogy fejtsek meg, milyen célok vagy szükségletek állhatnak annak hátterében, ha valaki azt mondja, hogy 1) önmagát úgy látja, mint aki ellenőrzése alatt tartja az eseményeket; avagy 2) úgy találja, hogy az események nagyrészt az ő kontrollján kívül eső körülmények következményei. Amint e vizsgálat megmutatta, a legtöbb résztvevő könnyedén talált ilyen kijelentésekhez számos lehetséges általános forrást. Például azt állították, hogy akik szerint az események kívül esnek ellenőrzésükön, azt fejezik ki: szükségük van mások segítségére a sikerhez (istápolás), mentséggel kell szolgálniuk jelenlegi helyzetükre, jelenlegi állapotaik önelégültséggel töltik el őket, a velejükig cinikusak, derűs hangulatban vannak, pesszimisták, mások biztatására szorúlnak és így tovább.

Láthatjuk, a Külső-Belső Kontroll skála jóformán összes iteme felfogható annak felszíni validitású mutatójaként, amit az emberek kommunikálni kívánnak; többszöri állítások arról, hogy valaki az eseményeket személyes avagy környezeti kontrollnak tudja be, nem teszik lehetővé, hogy azonosítsuk a mögöttes motivációs vagy diszpozíciós forrásokat. A közös nyelvi konvenciók megengednek olyan állításokat, melyek egyaránt értelmezhetők úgy, mint számos különböző „mélyebb” lélektani forrás által motivált, irányított, stimulált, vagy valamely egyéb módon befolyásolt megnyilatkozások. De lépünk tovább az elemzésben. Ha azt állítjuk, hogy egy személy megnyilatkozásai az istápolás iránti igény, a sikerre való motiváltság, a mélységes cinizmus és más hasonlók eredménye, még mindig

nyitva hagytuk a lélektani alapok kérdését. Mi motivál egy embert arra, hogy istápolásért folyamodjon, hogy ráhajtson a sikerre stb.? Általánosabban, mondhatni, az általános forrás címére pályázó semmilyen vonás vagy diszpozíció nem ér célt, ha az eredetét kezdjük firtatni. Minden általános vonás vagy inger okozattá, illetve válasszá válik, ha a forrására kérdezzük rá.

Az utóbbi érvben rejlő következményeket két további vizsgálatnak vetettük alá. Egy előzetes kutatás során az előző vizsgálat kísérleti személyei által létrehozott szabad válaszokra kérdeztünk rá. Kiválasztottunk a gyakoriság alapján négy olyan vonást vagy diszpozíciót, amelyek állítólag okai lehetnek annak, hogy valaki állítása szerint ellenőrzése alatt tartja az eseményeket. Ezután egyetemi hallgatók nyolctagú csoportjának egy sor „lélektani spekulációs rejtvényt” mutattunk be, és azt kérdeztük tőlük, miként lehetséges, hogy egy személynél, aki önmagát egy adott vonással rendelkező emberként jellemzi, valójában egy mögötte rejlő (alapvetőbb) másik vonás van? Például azt kérdeztük a kísérleti személytől, miként lehetséges, hogy egy olyan embert, aki a *dominancia iránti igényt* fejezi ki, valójában a *kontroll iránti mélyebb szükséglet* motivál. Ily módon mind a négy vonás (a dominancia iránti és az ellenőrzés iránti igény, a szorongástól való mentesség, valamint az önértékelés szükséglete) megjelent mind általános forrásként, mind pedig felszíni helyzetben, s mindegyikük összefüggésbe került az összes többivel. Az eredmények azt mutatják, hogy a kísérleti személyeknek semmiféle nehézséget nem jelentett értelmes kapcsolatot kialakítani az összes „felszíni”-, illetve „forrás”-pozícióban levő vonás között. Például, amiként az egyik résztvevő írja: „Olyasvalaki, aki dominancia iránti igényt mutat, valójában a kontroll iránti szükségletét fejezheti ki, mert aki ellenőrizni akarja a viszonyokat, annak magasabb pozíciókat kell betöltenie, hogy képes legyen az ellenőrzésre.” Vagy ahogy egy másik kísérleti személy megfogalmazza: „Aki kifejezi a szorongástól való mentességét, az olyan ember, aki alapvetően jól érzi magát a bőrében, azaz magas önértékelése van.” E gyakorlat azt sejteti, hogy bármely megnyilvánuló diszpozíció felfogható úgy, mint egy tőle eltérő mélyebb lélektani diszpozíció eredménye. Továbbá e diszpozíciók mindegyike egyaránt tekinthető felszíni megnyilvánulásnak is, valamint alapvetőbb forrásnak is. Végeredményképpen a magyarázat négy rétege építhető egymásra, s a magyarázat alapja teljesen körkörösé válik, minthogy a legalapvetőbb vonások úgy foghatók fel, mint azon felületi diszpozíciók hatásai vagy megnyilvánulásai, amelyekkel a keresés elkezdődött. A belső kontrollos attitűd kifejezése az egyén dominancia-igényének eredményeként fogható fel, ami joggal tekinthető az önértékelés iránti igény eredményének, ami

viszont a szorongás csökkentésére szolgál. Mindamellet a redukált szorongás azon alapvetőbb hajlam eredményének tekinthető, hogy a személy önmagát saját cselekvései urának lássa.

Ezen eredmények felvetnek egy általánosabb kérdést is: vajon a nyelvi konvenciók elég hajlékonyak-e ahhoz, hogy jóformán bármely lélektani diszpozíció felfogható legyen bármely egyéb diszpozíció ésszerű okaként? E lehetőség kivizsgálására 18 swarthmore-i egyetemi hallgatónak exponáltuk személyiségvonások négy egymástól eltérő párosítását, amelyeket véletlenszerűen válogattunk ki az Anderson-féle listáról. A kísérleti személyeket annak megmagyarázására kértük, hogy egy személy valamely jellegzetességét (1. vonás) miként motiválhatja vagy okozhatja egy másik jellemző (2. vonás). Így például megkérdeztük, hogy egy személy *gyakorlatiasságának* miként lehet motiváló tényezője vagy oka az, hogy az illető optimista, ha valaki tréfás, az miként lehet annak az eredménye, hogy *hagragtartó*, ha valaki *bolondos*, az miért fakadhat abból, hogy az illető bájos akar lenni stb. Összesen 40-féle különböző vonás-kombinációt használtunk.

E vizsgálat eredményei megismételték az előző mintázatokat. A 40 különböző vonás-kombináció mindegyikéhez sikerrel konstruáltak összefüggést. (Három ilyesfajta kapcsolatot ugyan nem hoztak létre bizonyos kísérleti személyek, de ahol az egyik résztvevő elmulasztotta a kapcsolatteremtést, ott egy másik vagy a többiek sikerrel jártak.) Ezek általános elfogadhatóságát úgy mértük fel, hogy a csoport egy további résztvevője kiértékelte az összes kérdőívet. Ezúttal a kombinációk átlagos elfogadhatósága $\bar{x}=3.31$ volt (szórás=0.74), vagyis a középérték megközelíti a korábbi kísérletek mintáját, s a plauzibilitás magas fokáról tanúskodik.

E kísérletsorozat arra utal tehát, hogy a jelenlegi nyelvi konvenciók kellőképpen hajlékonyak ahhoz, hogy számos közismert vonás-kifejezést értelmes módon számos egyéb „mélyebb szintű” vonás megnyilvánulásként mutathassanak be. A mélyebb szinteken működő vonás-jellegű diszpozíciók joggal foghatók fel még rejtettebb általános források megnyilvánulásaiként. Netán lehetséges volna — vetődik fel az emberben —, hogy minden lehetséges cselekvésmintázat, mint például az az igény, hogy valaki az eseményeket a szabad választás vagy a személyes kontroll eredményének lássa, meggyőző módon nyomon követhető a kultúrában számon tartott vonás-jellegű diszpozíciók egész tartományában?

5. VIZSGÁLÓDÁS: A PREDIKTÍV VALIDITÁS MEGVITATÁSA

A jelen gondolatmenet implikációival vitázó végső eszközről lesz most szó. A hagyományos méréselmélet úgy tartja, hogy a validitást mint mértéket a prediktív jellegű vizsgálódás alapozhatja meg (LANYON és GODOSTEIN, 1971; MISCHER, 1968; SUNDBERG, 1977). Bármely adott mérési módszer úgy juthat el a validitáshoz, ha bejósol olyan viselkedésmódokat, amelyekkel fogalmilag összefügg (konvergens validitás), illetve nem jósol be olyan viselkedésmódokat, amelyekről konceptuálisan független (diszkriminációs validitás). Elemzésünk eddig jórészt a személyiség-tesztek értelmezésének meghatározatlanságával foglalkozott. A prediktív validitás érvéhez folyamodva azonban felmerülhet a javaslat, hogy egy bejósoló jellegű kutatás korlátozhatja e meghatározatlanságot. Jóllehet a teszt itemjeihez egyenként vagy együttesen tetszőleges számú értelmezés fűzhető, ezen interpretációk jó része tarthatatlanná válik, ha az eredményt egyéb viselkedésmintázatokkal korreláltatjuk, vagy azok bejósolására használjuk.

Ez az érvelésmód elég meggyőzőnek tűnik, amíg az ember a jelen elemzés kiindulópontjául szolgáló gondolatmenetet figyelmen kívül hagyja. Amint vázoltuk, hermeneutikai szempontból minden nyelvi megnyilatkozás értelmezésre vár. Ami a mögöttes szándékokról, a jelentésről vagy a motivációról elmondható, annak mind az érthetőség jelenlegi kereteihez kell illeszkednie; egyébként egyszerűen értelmetlen lesz. A különböző viselkedési mintázatok pedig ugyanabban a viszonyban állnak a mögöttes diszpozíciókkal, mint a nyelvi megnyilatkozások. Elmondható, hogy viszonyuk úgyszintén az értelem megalapozásának történelmileg beágyazott konvencióitól függ. Például milyen mögöttes diszpozíciót leplez le a „dohányzó viselkedés”? Bizonyos körökben az ilyesfajta viselkedést konvencionálisan az „orális szükségletek” megnyilvánulásaként értelmezik; mások a szorongás jelzését vagy csökkentését látják benne; a jelenlegi konvenciók ugyanakkor nem teszik lehetővé, hogy a dohányzást valaki a „spirituális hajlam” jelének tekintse. Amennyiben dekontextualizált formában gondoljuk el a viselkedésmintázatot, s e mintázatok jelentését a használat rugalmassá teszi, úgy a viselkedés megfigyelése az értelmezés éppolyan flexibilitását fogja mutatni, mint a személyiségtesztek adatai.

A jelen gondolatmenet implikációit ellenőrizendő 16 további swarthmore-i egyetemi hallgatónak adtunk újabb megoldandó értelmezési rejtvényeket. Arra kértük őket, magyaráznák meg, miképpen jelzik különféle viselkedésmintázatok azt, hogy egy személy rendelkezik valamilyen jellemvonással. A viselkedésmintákat ezúttal a Külső-Belső Kontroll teszt kuta-

tási évkönyveiből vettük, konkrétan azokból a prediktív jellegű tanulmányokból, amelyek azt mutatják, hogy a teszt sikerrel jósolja be a társadalmi mozgalmakhoz való csatlakozást (GORE és ROTTER, 1963), a társas meggyőzőerőt (PHARES, 1965), a rámenősséget (DOHERY és RYDER, 1979), mások barátságos viselkedésének észlelését, a feladatok megoldását (LEFCOURT, 1976), a harag átélését (HOLMES és JACKSON, 1975) stb. A vonásokat ismét Anderson listájából merítettük. A kérdőíveket a továbbiakban úgy alakítottuk ki, hogy a vonás/viselkedésminta párok közül négy megismétlődött, de ez esetben a résztvevőknek azt kellett megmagyarázniuk, hogy a kérdéses személyiségvonás hogyan nyilvánulhat meg a szóbanforgó viselkedésminta szöges ellentétében. Például megkérdeztük a kísérleti személyeket, hogy a társadalmi mozgalmhoz való csatlakozás miként lehet jó indikátora a személy mögöttes *ellenségeskedő* természetének, majd később, hogy a társadalmi mozgalmhoz való csatlakozás *elutasítása* hogyan lehet hasznos mutatója ugyanazon személyiségvonásnak. Ily módon szigorúbban mérhettük fel az értelmezési konvenciók hajlékonyságát. Vajon kellőképp rugalmasak-e e konvenciók ahhoz, hogy különféle viselkedésminták és azok ellentétei is ugyanazon jellemvonás „bizonyítékai” lehessenek?

Vizsgálatunk először is azt fedte fel, hogy a 240 vonás—viselkedés kombináció közül egy sem akadt, amelyet a résztvevők ne lettek volna képesek értelmesnek tekinteni. Másodszor, a kísérleti személyek sokféle összefüggést létesítettek a vonások és a viselkedésmintázatok között. Így például egy olyan személy, aki „*segítőkész*”, azért nem „*meggyőző*”, mert amint egy résztvevő megállapította, „A segítőkész emberek annyira mőhón vágnak mások elismerésére, hogy cselekvéseik gyakran természetellenesek, s így kevésbé meggyőzőek”; vagy mint egy másik kísérleti személy írja, mert „A segítőkész embereket mások jóléte érdekli, nem pedig az, hogy a meggyőzés által manipulálja őket”; s mint egy harmadik megjegyzi: „Segítőkész emberek számos alternatívát kínálnak másoknak, hogy a javukra lehessenek, s ezért nem győznek meg senkit valamilyen álláspont helyes voltáról”. A 16 résztvevő az egyes vonás/viselkedésminta párokra átlagosan háromféle magyarázóelvet adott meg. Harmadszor, mindezek következményeképp, a kísérleti személyek a négy megfordítás esetében is képesek voltak kimutatni, hogy adott vonás miképpen lehet felelős egy kérdéses viselkedésmintáért csakúgy, mint annak szöges ellentétéért. Így például, az ellenségeskedő ember csatlakozhat egy társadalmi mozgalmhoz azért, „mert indulatai számára így megfelelő levezető szelepet talál”, s el is utasíthatja a társadalmi mozgalmhoz való csatlakozást, mert „az ellenségeskedő emberek természetüknél fogva magányosak”.

Egy *logikusan gondolkodó* személy kapcsolataiban nem kezdeményező-kész, mert „egy logikus ember ideje nagy részét azzal tölti, hogy kiagyalja, mi történik az adott kapcsolatban, ahelyett, hogy cselekedni kezdene”; s egy ugyanilyen ember „nagyon is kezdeményező-kész a kapcsolataiban”, mert „világosan látja, hogy mi történik, s ezért érvényesülni akar”. Utólag ellenőriztük a résztvevők megoldásainak általános hihetőségét. Az öt megítélő által 20 véletlenszerűen kiválasztott megoldásra adott átlagos plauzibilitás $\bar{x}=3.32$ volt (szórás=0.86), a korábbi vizsgálódásoknál használt négy pontos skálán.

Összegezve, a prediktív validitás aligha lehet a vonások értelmezésének objektív sarkköve. Az olyan viselkedésmintázatok, mint a „meggyőző” vagy a „kezdeményező”, éppúgy, mint a személyiségtesztek állításai, nagyfokú értelmezési határozatlanságnak vannak alávetve. Mindegyikük meggyőző módon tekinthető úgy, mint számtalan forrásként szolgáló diszpozíció megfigyelhető eredménye, amelyek viszont alternatív források terjedelmes tartományának termékei, és így tovább.

A RELATIVITÁS GYÜMÖLCSEI

A különböző vizsgálódásokból kirajzolódó eredmények együttesen rávilágítanak a viselkedésből — legyen az verbális megnyilatkozás vagy egyéb viselkedésmintázat — a mögöttes pszichológiai diszpozíciókig ívelő magyarázó konvenciók szembeszökő hajlékonyságára. Dióhéjban, az eredmények arra utalnak, hogy viszonylag művelt nyelvhasználók körében:

1. A Külső-Belső Kontroll kérdőív legtöbb állítása plauzibilis módon értelmezhető tetszőleges számú általános pszichológiai vonás-terminus tükréként.

2. A Külső-Belső Kontroll kérdőív egy kiragadott állítása meggyőző módon értelmezhető számos különböző vonás-jellegű diszpozíció indikátoraként, és különféle vonás-jellegű diszpozíciókat takarhatnak egyes Külső-Belső Kontroll kijelentések.

3. Meggyőző módon megmutatható, hogy egymásnak logikailag elmentmondó állítások, azaz mind a belső, mind pedig a külső kontrollos attitűd megnyilatkozásai miként fejezik ki ugyanazt a vonás-jellegű diszpozíciót.

4. Plauzibilis módon megmutatható az is, hogy nem kevesebb mint három item a Külső-Belső Kontroll skálából (amelyek keverten mutatnak

mind a belső, mind pedig a külső kontroll irányába), együttesen is elfogadható mutatója ugyanazon mögöttes vonásnak.

5. Egy egyén külső tevékenységének bármely belső oka maga is úgy tekinthető, mint egyéb belső okok okozata. Így, még ha nem is kételkedünk abban, hogy a Külső-Belső Kontroll itemek inkább a kontroll általános észlelését fejezi ki, mint bármi más diszpozíciót, az ilyen észlelések joggal tekinthetők úgy, mint alapvetőbb vonás-jellegű diszpozíciók lokális hatásai. A nyelvhasználók könnyűszerrel hoznak létre számos mögöttes diszpozíciót, amelyek elősegíthetnek valamilyen kontroll iránti attitűdöt. Mi több, e diszpozíciók visszavezethetők még alapvetőbb diszpozíciókra, és így tovább. Végso soron lehetséges, hogy jóformán bármilyen lelki vonás plauzibilis módon megmagyarázható jóformán bármilyen egyéb lélektani diszpozíció hatásaként.

6. A hagyományosan a Külső-Belső Kontroll skálával összefüggésbe hozott viselkedésmintázatok (melyek a konstruktum validitását szolgálnák) meghatározatlan számú vonás-jellegű diszpozíció kifejezésekként foghatók fel, egyazon nyelvközösségen belül. Ennélfogva, a pszichológiai tesztek viselkedéses validizációja ugyanabba az értelmezési zsákutcába fut bele, mint a vonásokra vonatkozó itemek dekódolása.

Az eredmények kirajzolódó mintázatának fényében miképpen vélekedhetünk a pszichológián belüli szisztematikus vizsgálódás tágabb kereiteiről? Amint megmutattuk, a személyiség mérése tesztek egy csomagjának megválasztásától függ, amelyet kutatási stratégiáknak a lélektani folyamatok megvizsgálását célzó összessége alapján valósítottak meg. A személyiséglélektan az a terület, ahol általában a legalaposabb figyelmet fordítják a mérés megfelelő validitására. Milyen érvek hozhatók fel tehát amellet, hogy a lélektan egyéb területei mentesek volnának az értelmezés relativitásától? Vajon a szociálpszichológia, a kognitív pszichológia, az észlelés vagy a tanulás lélektana, a fejlődéslélektan, hogy csak néhány példát említsünk, kevésbé volna alávetve az értelmezés határozatlanságának? Vajon nem lehetne olyan érvrendszerre lelni, amely szerint bármilyen cselekvésmintázat elfogadható módon összefüggésbe hozható a lelki életre vonatkozó bármiféle feltevésrendszerrel? Tekintve a meglévő nyelvi konvenciók rugalmasságát, mi vehetné elejét egy ilyen fejleménynek?

Az értelmezés elvének számos híve szerint az ilyesfajta következtetések hadat üzennek annak a törekvésnek, hogy valaki az emberi lélek működéséről további örök érvényű igazságokhoz akarjon jutni a szisztematikus mérés és a változók ellenőrzése által. Függetlenül a kutatás me-

tolodológiai szigorúságától, s függetlenül a statisztikai elemzések kifinomultságától, az ember elkerülhetetlenül abból von le következtetéseket az elme világáról, ami megfigyelhető. S e következtetéseket óhatatlanul az a mód teszi értelmessé, ahogyan az az értelmezés közösségén belül osztott jelentésadási konvenciók terminusaiban kifejeződik. Tekintet nélkül arra, hogy mit figyelnek meg, mai nyugati kutatók a maguk adataiból nem fogják a halhatatlan lélekre, démonokra, vagy a Szentlélekre utaló bizonyítékokat kiolvasni. A viselkedéskutatás mentegetheti magát, amiért adott közösség előzetes nyelvi struktúráit alkalmazza, a fentiek alapján azonban nem adhatja az előzetes struktúrának igazolását vagy bizonyítását.

Kutatás — hermeneutikai összefüggésben

Egyes olvasók a jelen elemzésből felhívást olvashatnak ki egyfajta behaviorizmushoz való visszatérésre. Végül is, ha a mentális állapotok megragadására tett kísérlet csődöt mondott, miért ne szorítkozzék a tudomány úgy ahogy van arra, ami nyilvánosan megfigyelhető? Miért ne korlátozzuk magunkat arra, hogy a környezeti előzmények és a viselkedéses következmények közti rendszeres összefüggések feltérképezésével foglalkozunk? Mégis, az interpretatív táborhoz tartozók közül sokan úgy vélik, épp egy ilyen tervnek a kivihetetlensége követte ki az utat az interpretatív irányultság felé. Ugyanis, amint társadalomtudósok egész serege (lásd Collingwood, Geertz, Peters, Taylor, Winch) érvel, a viselkedés pusztá feltérképezése semmi olyat nem nyújt, amit megértésként elfogadhatnánk. Kétségtelenül meghatározhatnánk a pontos viszonyt olyan előzmények között, mint egyfelől a környező hőmérséklet, a szembe jutó fény, a hangerő decibelekből kifejezett szintje, mások hangjának hullámmintázata és hasonló, másfelől az olyan következmények között, mint a végtagmozgások sebessége és lefutása, a nyálzás, a pislogások sűrűsége stb. Mindamellett ezek az információk triviálisak és gyakorlati következmények nélküliek lennének. Megérteni egy másik embert annyi, mint tudni, mit jelentenek bizonyos cselekvések, s a jelentés meghatározása az ember értelmezési stratégiájától függ.

A behaviorizmus gyökerei terméketlenné válván, sokan túlzottan is fájdalmasnak fogják tartani a jelen következtetéseket. Úgy tetszik, ezek a megállapítások egyszerűen csak durván és ellenszenves módon rávágják az ajtót egy előrehaladott vállalkozásra, amelynek szigorú előírásai, magas szinten képzett résztvevői vannak, s amely a társadalom meghatározó szektorainak elismerését élvezi. Mindazonáltal, a hermeneutika képviselőinek érvei általában nem üzennek hadat a tudományos kutatásnak. Ehe-

lyett — úgy vélem —, a hermeneutika különböző kritikai értékeléseiben rejlenek azok a hallgatólagos előfeltevések, amelyek, ha teljesen kifejtik őket, a vizsgálódás kultúrára nézve ígéretes formáinak vethetik meg az alapját. Remélhető tehát, hogy az olyan munkálatok, mint amelyeket fentebb leírtunk, segítségünkre lehetnek abban, hogy életképes alternatívát mutathassunk az empiricista fundamentalizmussal szemben. Lássuk, milyen szerepet játszhat ebben a hermeneutikai-interpretatív elkötelezettség!

Először is, a pszichológián belüli tudományos kutatási programoknak jórészt nem a mentális állapotokról és feltételekről szóló objektív igazságok létrehozásával kell foglalatoskodniuk. A jelen vizsgálódások megmutatták, hogy a szisztematikus és megismételhető adatok létrehozásának különféle eszközei végső elemzésben nem nyújtanak olyan igazságokat, amelyek a mentális állapotokról szóló kijelentésekért jótállhatnának. A tudás felhalmozására, „a dolgok mélyébe tekintésre” vagy az emlékezet, a motiváció, a megismerés, az érzelmek stb. tényleges működésének kipuhatólására tett próbálkozások a jelen összefüggésben nem tűnnek különösképpen gyümölcsözőnek.

Ugyanis, a lélekről szóló változhatatlan igazságok keresése nem egyéb, mint félreértése annak a módnak, ahogyan a mentális világról szóló kijelentések a hétköznapi életben funkcionálnak. Amikor azt mondják, hogy „János emlékezett...”, „Náncsi azt akarta...”, „Hümér úgy hiszi...”, „Rita szomorúnak érzi magát...”, az ilyen kijelentések nem logikai következtetéseken nyugszanak, amelyek az anyag megfigyelhető tartományai felől mutatnának az elme belső tartománya felé. Az ilyen állítások objektív meghatározatlanságuktól függetlenül pótolhatatlan szerepet játszanak a társas életben. Mert valójában az ilyen állítások a folyamatban levő interakció azon mintázatainak az elengedhetetlen kellékei, amelyek a „jelentésterületi életet élni” fogalom hatáskörébe tartoznak. Amikor Hümér azt mondja, hogy hisz az erős demokráciában, nem lelki viszonylatainak állapotáról számol be; sokkal inkább arról informál bennünket, hogy mire számítsunk olyan jövőbeli alkalmak során, amikor mondjuk egy úrvédelmi költségvetési tervezetet nyújtanak be a Kongresszusnak. Egy családtag halála után szinte kötelező a hozzátartozók számára bizonyos, az alkalomnak megfelelő aktusok elvégzése (melyek áthatják viselkedésüket, látogatási szokásaikat, öltözetüket stb.). E mintázat magában foglalja azt is, hogy szomorúságról fognak beszámolni, s nem azért, mert a családtagok átvizsgálták neuronhálózataikat, hogy megbizonyosodjanak, vajon csakugyan úgy áll-e a dolog, ahogyan tapasztalták, hanem mert egy ilyen beszámoló összetevője egy mintázatnak, amely ha hiányozna, az a nyugati kul-

túra részesei számára „valami embertelen dolog” lenne. Ami azt illeti, a mentális állapotokról szóló szavak úgy működnek, mint az Austin-féle „performatívumok” (AUSTIN, 1990). Nem egy másik, rajtuk kívül eső világra reflektálnak; jelentőségük abban áll, amit csinálnak. A hétköznapi életben tehát a mentális állapotokról szóló kijelentések inkább úgy működnek, mint a mosolyok vagy az ölelések, s nem úgy, mint a tükrök vagy a térképek.

A pszichológiai kutatások valójában a társadalmi élet gyakorlatában szerepet játszó kulturális erőforrásokhoz való hozzájárulást képviselnek. Az értelmezhetőség forrásai ezek, amelyek, ha megfelelő módon alkalmazzák őket, lehetővé teszik az emberek számára, hogy gazdagabb és teljesebb életet éljenek. Hatékonyá téve ezeket a forrásokat, új cselekvési lehetőségek tárulnak fel előttünk, újfajta életformák, törékeny viszonyok megerősödhetnek, és olyan nyelv alakulhat ki, amely egy erősebb társadalmi integrációt eredményezhet.

Ha a pszichológiai kutatások fő célja az érthetőségek feltárása, akkor a kutatás folyamata megváltozik, egyúttal kibővül. A hangsúlyok drámai módon tolódnak el a bizonyítás eszközeitől az értelmezés eszközeinek az irányába. A kísérleti módszerek, a mérési pontosság, a többváltozós kísérleti tervek, a statisztikai eljárások s a szcientizmus egyéb kellékei veszítenek fontosságukból. Ezek ugyanis nem teszik legitimé — szemben azzal, ahogyan ezt sokáig hitték — a tudományos felismerést, nem kölcsönöznek számára valódi autoritást (növelve ezzel forgalmi értékét az eszmék piacán). Ezek helyett az eszközök helyett inkább a tudósnak a társadalmi diskurzus közegében kifejtett készségei azok, amelyek azt eredményezhetik, hogy a kutató az érthetőség hasznos rendszereihez hozzájárulhasson. Ez utóbbi készségeknek a kifejlődéséhez pedig elengedhetetlen a kultúra közegében folytatott dialógusokban való részvétel. Ilyen dialógusokban válnak ugyanis azonosíthatóvá a problémák, elkülöníthetővé a kérdések, világosabbá a fogalmak, s ezekből együttesen jön létre az értelmes válaszok lehetősége.

A vázolt hermeneutikai orientáció tágas teret nyit a kutatónak az emberi érintkezés értelmezésében. Hisz az nem csupán alkalmazza a kultúrában már fellelhető értelmi formákat, hanem egyszersmind szabadon alkothat új egybeolvadásokat, metaforákat és konstrukciókat. Igaz, ami igaz: e szabadság roppant nagy felelősséget ró a tudósra. A kutatás etikájáról szóló korábbi viták ehhez képest triviálisak voltak, mert e viták előfeltételezték az emberi cselekvés értékmentes leírását. Az ideális tudós hagyományosan olyasvalaki, aki tükröt tart a természetnek; ha a tudós érzelmeikkel, érdekekkel rendelkezne, ez csak problémát jelentene az e folyamatra vonatkozó lehetséges következtetésekre nézve. A jó tudós úgy

működne tehát, mint egy racionális automata. Ebben a felfogásban a technológiára orientált kutatóknak vajmi kevésbé kell figyelniük a munkájukban rejlő implicit értéktételezésekre. A jelenlegi perspektívából tekintve azonban azt találjuk, hogy a tudomány érthetősége a társadalmi élet alkotó része; az emberek egymással bonyolított kölcsönviszonyaiban jelenik meg. A tudós eszerint sokkal nagyobb felelősséggel tartozik a világról megfogalmazott értelmezéseikért. Az értelmezés álláspontjáról tekintve a morális diskurzus az elméleti vállalkozás integráns része. A tudományos érthetőséget jó esetben át kell hatniuk az értékekkel, az ideológiákkal és a társadalom jólétével összefüggő megfontolásoknak.

(Fordította: Ülkei Zoltán)

A kézirat elfogadva: 1992. december

IRODALOM

- ANDERSON, N. H., 1968, Likableness ratings of 555 personality trait words, *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, 272–279.
- AUSTIN, J. L., 1990, *Tetten ért szavak*, Budapest, Akadémiai Kiadó. (Angolul: *How to do things with words*, Cambridge, MA: Harvard University Press.)
- BETTI, Emilio, 1992, A hermeneutika mint a szellemtudományok általános módszertana, *Athenaeum*, 1, 2, 3–52. [(Első megjelenés: *Die Hermeneutik als Allgemeine Methodik der Geisteswissenschaften*, Tübingen, J. C. B., Mohr (Paul Siebeck)].
- BERNSTEIN, R., 1978, *The restructuring of social and political theory*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- BLEICHER, J., 1980, *Contemporary hermeneutics*, London, Routledge and Kegan Paul.
- CLIFFORD, J., MARCUS, G., 1986, *Writing culture*, Berkeley, CA: University of California Press.
- COLLINGWOOD, R. G., 1987, *A történelem eszméje*, Budapest, Gondolat Kiadó. (Angolul: *The idea of history*, Oxford, Clarendon Press.)
- DILTHEY, W., 1894, *Selected writings*, H. P. RICKMAN (Ed.), Cambridge, MA: Cambridge University Press, (vol. first published in 1914).
- DOHERTY, W. J., RYDER, R. G., 1979, Locus of control, inter-personal trust, and assertive behavior among newlyweds, *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 2212–2220.
- FINDLEY, M. J., COOPER, H. M., 1983, Locus of control and academic achievement: A literature review, *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 419–427.
- FISH, S., 1980, *Is there a text in this class? The authority of interpretive communities*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- GADAMER, HANS-GEORG, 1984 (1960), *Igazság és módszer*, Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

- GARFINKEL, H., 1967, *Studies in ethnomethodology*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- GAULD, A., SHOTTER, J., 1977, *Human action and its psychological investigation*, London, Routledge and Kegan Paul.
- GEERTZ, C., 1973, *Interpretation of cultures*, New York, Basic Books.
- GERGEN, K. J., 1982, *Toward transformation in social knowledge*, New York, Springer-Verlag.
- GERGEN, K. J., DAVIS, K. E., 1985, *The social construction of the person*, New York, Springer-Verlag.
- GORE, P., ROTTER, J., 1963, A personality correlate of social action, *Journal of Personality*, 31, 58—64.
- HIRSCH, E. D., Jr, 1976, *The aims of interpretation*, Chicago, University of Chicago Press.
- HOLLINGER, R. (Ed.), 1985, *Hermeneutics and praxis*, South Bend, University of Notre Dame Press.
- HOLMES, D., JACKSON, T., 1975, Influence of locus of control in inter-personal attraction and affective reactions in situations involving reward and punishment, *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 132—136.
- KIRKPATRICK, J., 1985, How personal differences can make a difference, In: K. J. GERGEN and K. E. DAVIS (Eds.), *The social construction of the person*, New York, Springer-Verlag.
- KNORR-CETINA, K. and CICOUREL, A. V., 1981, *Advances in social theory and methodology*, London, Routledge and Kegan Paul.
- LANYON, R. I. and GOODSTEIN, L., 1971, *Personality assessment*, New York, Wiley.
- LOFCOURT, H. M., 1976, *Locus of control: Current trends in theory and research*, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- LEFCOURT, H. M., 1981, Overview, In: H. M. LEFCOURT (Ed.), *Research with the locus of control construct*, (p. 3—27), New York, Academic Press.
- LUTZ, C., 1982, The domain of emotion words in Ifaluk, *American Ethnologist*, 9, 113—128.
- MISCHEL, W., 1968, *Personality and assessment*, New York, Wiley.
- NORRIS, C., 1985, *The contest of faculties*, New York, Methuen.
- PETERS, R. S., 1958, *The concept of motivation*, London, Routledge and Kegan Paul.
- PHARES, E. J., 1965, Internal-external control as a determinant of amount of social influence exerted, *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 642—647.
- PHARES, E. J., 1976, *Locus of control in personality*, Morristown, NJ: General Learning Press.
- RABINOW, P. and SULLIVAN, W. (Eds.), 1979, *Interpretive social science: A reader*, Berkeley, CA: University of California Press.

- RICOEUR, P., 1971, What is a text? Explanation interpretation, In: M. RASMUSSEN (Ed.), *Mythic-symbolic language and philosophical anthropology: A constructive interpretation of the thought of Paul Ricoeur*, The Hague, Martinus Nijhoff.
- ROSALDO, M., 1980, *Knowledge and passion, Ilongot notions of self and social life*, Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- ROTTER, J. B., 1975, Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 56—67.
- SARBIN, T. R., 1986, *Narrative psychology*, New York, Praeger.
- SCHLEIRMACHER, F. D. E., 1959, *Hermeneutik*, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- SHWEDER, R. A. and MILLER, J. G., 1985, The social construction of the person: How is it possible? In: K. J. GERGEN and K. E. DAVIS (Eds.) *The social construction of the person*, New York, Springer-Verlag.
- STRICKLAND, L. H., ABOUD, F. E., GERGEN, K. J. (Eds.), 1976, *Social psychology in transition*, New York, Plenum.
- SULEIMAN, S. R. and CROSMAN, I., 1980, *The reader in the text*, Princeton, Princeton University Press.
- SUNDBERG, N. D., 1977, *Assessment of persons*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- TAYLOR, C., 1964, *The explanation of behavior*, London, Routledge and Kegan Paul.
- WINCH, Peter, 1988 (1958), *A társadalomtudományok eszméje és viszonya a filozófiához*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

KENNETH J. GERGEN

THE POSSIBILITY OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE: A HERMENEUTIC INQUIRY

The article try to locate viable alternatives to empiricist foundationalism. Attempts to unlock the true workings of memory, motivation, cognition, emotion, and the like do not, in the present context, seem especially fruitful. To search for incorrigible truths about the mind is to misunderstand the way in which propositions about the mental world function within daily life. Rather than producing propositional networks of shaky validity, the psychologist may participate more directly in the cultural dialogue. Scholarly accounts of the mind are forms of intelligibility that can, if properly crafted, enable people to live more enriched or fully potentiated lives. Methods of experimentation, precision measurement, multivariate designs, statistical procedures and all other accouterments of scientism are reduced in importance.